

Мр Раиса Цветковић¹¹

Учитељски факултет у Призрену – Лепосавић

ДВА СВЕТА ПОЉА

Апстракт: Непосредан циљ је да се прикажу одређене сличности културног и цивилизацијског модела подједнако испољеног у руској и српској епској књижевности, без обзира да су подударности у старијим историјским раздобљима били условљени синкретичношћу (неиздиференцираношћу по настанку) средњовековне писане литературе. Из руских средњовековних писаних документа научници су црпели експлицитну информацију о традицији и култури српског народа и етничким категоријама српске средине. Истраживачи сматрају да је најстарије сачуване успомене о борби на Косову оставио Дијакон Игњатије Смољњанин (Смољјанин). У Русији популаризацијом српског епоса бави се А. Соколов, а 1860. године у научно истраживање на Балкан долази Александар Федорович Гилџфердинг. Поред бројних руских извора који говоре о подвигу српских витезова на Косовом Пољу 1389. године, постоје и страни.

Кључне речи: српски национални еп, руски летописни свод, руске епске песме, Куликовски бој, битка на Косовом пољу.

*Что важно для русской души,
то важно и для сербской...*
(Преподобный Иустин Попович)

Увод

Руске и српске филологе увек је привлачила једна занимљива тема – тема словенског епског јединства. У Руској Академији наука формирана је истраживачка група која се бави проучавањем поетике народног епоса и која прилази теми словенског епског јединства са становишта потраге за спољашњим и унутрашњим поетским паралелама. Прелиминарну аргументацију за идеју о одређеним паралелама и конвергентним елементима, који су се јављали у току развоја руског и српског националног епоса, пружају релевантни (књижевни, историјски, културолошки, идеолошки) процеси.

¹¹ raisa.cvetkovic@pr.ac.rs

Овај рад није писан са намером да се пружи исцрпан преглед историографских истраживања и детаљне генезе предања, легенда и митова о Куликовској бици и Косовском боју. Непосредан циљ је да се прикажу одређене сличности културног и цивилизацијског модела подједнако испољеног у руској и српској епској књижевности, без обзира да су подударности у старијим историјским раздобљима били условљене синкретичношћу (неиздиференцираношћу по настанку) средњовековне писане литературе. Да би се разумели узроци тако постојаних међусобних веза наших народа, треба се пажљивије задубити у нашу историју. Тек тада ће постати јасно да је немогуће много говорити о Србији а да се не спомене Русија, и обрнуто, руска историја је бројним нитима везана за историју Србије.

Словенске књижевне везе су генерално засноване на генетској сродности српског и руског језика, фолклора, припадности дотичних народа истом моделу хришћанства, као и "на заједничком књижевном језику од почетне етапе развоја писмености и нове хришћанске културе" (Сибиновић, 1998: 56). Генеза и коначни облик епске традиције у старој руској и српској књижевности веома су специфични и припадају "појави наднационалне културе и наднационалне литературе као њеног дела који је обједињавао православне народе у средњем веку" (Стојнић, 1994: 87). Народне епске песме су обликовале истину о Косову и Куликову пољу по одређеним законитостима у оквиру словенског епског јединства. Ђорђе Трифуновић у теоријским разматрањима потврдио је присуство таквих законитости једним комплементарним примером из руског средњовековља:

"Ма колико су писци руских средњовековних "воинских повести" понекад учествовали у самим биткама, ретки су доносили изворни и непосредни ток боја. Полазили су већ од готових слика и шема, те се у тим оквирима налазили нове чињенице. Овакав начин грађења сцена ниче из духа средњовековне поетике. Не само бој већ и друге сцене имале су своје разрађене и утврђене праслике, шеме и традиције"

(Трифунувић, 2005: 356)

Александар Лома компаративним приступом анализира обимну историјску и књижевну грађу у намери да покаже да корени српске епике се протежу даље од њеног непосредног историјско – географског контекста:

"Косовске песме показују све битне конститутивне елементе онога што се да реконструирати као индоевропска епска традиција."

(Лома, 2002: 131).

Куликовски бој и битка на Косовом пољу је импресиван догађај руске, односно српске историје али и њена "бела" мрља. Ове пресудне битке

изазивале су веома оштре дискусије, које су се након извесног времена смиривале да би сам стагнирани проблем остајао по страни.

Кратак историјски преглед

In konkretno, за руски и српски народ дешавања на Куликовом и на Косовом пољу су историјски и културни споменик. Године 1380. на дан *Рођења Пресвете Богородице* долази до чувене битке крај Дона, на Куликовом пољу (Куликовска битка), у којој је руска војска на челу са Димитријем Донским надвладала кана Мамаја, заповедника татарско-монголских ратничких снага. Пресудни догађај за судбину српског народа - чувена Косовска битка - догодила се уочи Видовдана, (*Светога Вида, Световида*), "а тада је текло лето 6935-о, индиктион 5, сунцу круг 19 и луни 19, месеца јулија 19. дан" (28. јуна 1389. године по новом календару), како писано је "на стлпу мраморену на Косову" (Грковић, 1993: 89). С обзиром да су се битке десиле на дан великих православних празника, у томе је народно сазнање видело нихов високи духовни смисао, јер се таквим поклапањем објашњавало истинитост одувек постојеће у срцима хришћана вере у посебно покровитељство Пресвете Мајке Исуса Христа за људски род, посебно за Руску и Српску земљу.

Три недеље пре Косовске битке, где су се сагласно Косовској легенди свети Великомученик косовски кнез Лазар и Косовски јунаци "без мане и страха" преселили из "царства земаљског" у "царство небеско" (Караџић, 1987: 215) у Московском Кремљу умирао је од ратних рана још један свети кнез, владар Москве и свеја руске земље Дмитриј Иванович.

Кнез Лазар Хребељановић

Великий князь Дмитрий Донской¹²

¹² Исторический портрет. У: Павлицева Наталья, *Русь изначальная, Великий князь Дмитрий Донской, XVII в.* (ГИМ. Увар. № 492. Л. 26), Изд.: Отечественная история, Эксмо, 2009

Кнез Димитрије Иванович је после блиставе победе на "поле Куликовом" на дан Рођења Пресвете Богородице добио надимак "Донској", а 1988. године је проглашен за светитеља. Велики кнез је изградио Успенски манастир на реци Дубенка и Храм Рођења Пресвете Богородице на гробљу палих у бици војника. Димитри Донској се упокојио 1389. године у 39. години живота и сахрањен је у Архангелској саборној цркви Московског Кремља.

Тело првог светог Косовског мученика Светог кнеза Лазара се налазило у његовој задужбини Раваници, а онда је приликом Велике сеобе Срба у XVII веку пренето у Сентандреју, па у Срем где је у Сремској Раваници остало до другог светског рата. Свети кнез Лазар Хребелјановић подарио је 1381. године руском Пантелејмоновском манастиру цркву Спаса и неколико села са пратећим привилегијама у региону Хвосно, одакле потиче назив најстарије Хвостанске Епархије (Тизенгаузен, 1884: 389).

Косово поље је вековима било место мањих ратних сукоба и великих битака. То су, на пример, битке 1073. године, када су Срби победили Грке и њихове савезнике Бугаре; 1170. године Немања је одбранио своју владавину од своје браће и Грка; Косовска битка 1389. године, када је пало Српско царство; 1403. године српска војска на челу са Стефаном Лазаревићем разбила је султана Мусу; 1448. године Гунијад је претрпео пораз од Турака; 1689. године аустријски пуковођа Пиколомини изгубио је од Турака; 1831. године султан Махмуд уништио је босанце" (Брокгауз, Ефрон, 1890-1907: 35). По свом историјском значају и по месту које је добила у историјском памћењу народа битка на Косовом пољу спада у ред великих оружаних судара Европе, какви су Куликовска битка (1380), или битка код Поатјеа (732), или, у још далекој прошлости, битка у Термопилском кланцу (480. године пре н. е.). *По предањима, легендама, биографијама, дипломатским извештајима, путописним забелешкама, хрисовуљама, житијима може се закључити да се већа трагедија једног народа и његових световних, духовних вођа и државника развијене патриотске и витешке свести се није догодила нигде до у Србији тог времена.* Иако су срби на Косову претрпели пораз, Руси су на Куликовом пољу претрпели победу ("потерпели победу"), јер су још сто година Монголи сакупљали данак и сматрали Русију својим вазалом. Битку на Куликовом пољу од боја на пољу Косову одваја непуних девет година.

Шака косовске земље, натопљена крвљу великомученика кнеза Лазара и јунака Милоша Обилића налази се у Москви у цркви Рођења Пресвете Богородице и граду Стари Симоново, на истом месту, где је 1380. године било сахрањено тело хероја Куликовске битке – неустрашивог Александра Пересвета. Гроб испред цркве, у којој почивају кости јунака са Куликовог поља, покрива земља са Косова, јер Куликово је руско Косово.¹³

¹³ Косовску земљу у Москву су донели руски вајар Андреј Кликов и писац Јуриј Лошчиц

Можда је у тој помешаној српско-руској земљи, која покрива гроб јунака са Куликовог поља, сједињена слика заједничке судбине два народа, судбине у којој је линија између трагичног и узвишеног често невидљива. Иако су одвојени хиљадама километара Куликово и Косово поље у простору велике историје словенских народа егзистирају једно поред другог – као два ратника једне војничке јединице.

Популаризација српског епоса у Русији

О Куликовској и Косовској биткама говоре бројни споменици књижевности руског, односно српског средњевијековља. Зауоставили смо се на споменицима најстаријег доба: руским билинама и српским косовским епским песмама ("јуначке песме најстарије" по детерминацији Вука Караџића), јер оне представљају примарни архетип епског опуса.

Руска интелигенција са српским националним епом упознала се у првој половини XIX века захваљујући Вуку Караџићу, неуморном популаризатору најстаријих херојских песама свог народа. Косовски епски циклус песама "Лазарица" (Лазарице), сабране и издане су Вуком Стефановићем Караџићем у зборнику "Српске народне пјесме" (1845, II т., №№ 43—53; II изд. 1875) (Караџић, 1875). Писци, писари и уметници стизали су у Русију природно успостављеним путем духовне и уметничке сарадње. Продор руске књижевности у Србију забележен је још у доба Светог Саве, пре свега преко Свете Горе, да би касније, после Куликовског боја (1380), културне везе постали још богатије, јер Србију насељавају бројна руска властелинства.

У Русији популаризацијом српског епоса бави се А. Соколов, а 1860. године у научно истраживање на Балкан долази Александар Федорович Гиљфердинг, руски конзул на Балкану од 1857. године. А. Ф. Гиљфердинг више пута је посетио Стару Србију и написао је грандиозну книгу о путовањима по Херцеговини, Босни и Старој Србији. Истраживач је у дневнику забележио песму о бици на Косову, која је сачињена у XVIII столећу у Дубровнику (*Гиљфердинг*, 1949: 45). Такође А. Ф. Гиљфердинг је, објављујући један одломак *Благочастиви кнез Лазар из Житија и житељства краљева и царева српских* (Гиљфердинг, 1972: 57) први указао на истакнуто дело. Сматра се да је писано између 1402. и 1405. године. *Житија и житељства краљева и царева српских* сачувано је само у препису, које је Гиљфердинг нашао у Пећи, па се зато и назива Пећки препис. Данас се овај рукопис налази у Јавној библиотеци у Санкт-Петербургу.

Из руских средњевијековних писаних документа научници су црпели експлицитну информацију о традицији и култури српског народа и етничким категоријама српске средине. Истраживачи сматрају да је најстарије сачуване успомене о борби на Косову оставио Дијакон Игњатије Смољњанин

(Смољанин), путујући у Јерусалим са Московским Митрополитом Пименом. У својим белешкама, која су настале крајем XIV и почетком XV века и назавана је "Паломничество в Иерусалим" (рус: "Хождения в Царьград"), које сачувано у двадесет и четири списа XV-XVIII века. Дијакон Игнатиј забележио је: "В неделю минухом град Дафнусию и Корфию, и приидохом в град Австравию. И ту постоа митрополит, пытая вести о Аморате. Бяше бо Аморат пошел ругаться на сербьскаго князя Лазаря, и бысть весть: убиша бо на суиме обою: и Амората, и Лазаря. И убояшесь мятежа, занеже бехом в Турьској державе..." (Игнатиј Смоленский, 1887). Паломник је такође забележио да је на почетку битке ратна срећа била на страни српске војске, те да је "верни слуга Лазарев, звани Милош убио цара Бајазида". Но, Турци су касније "надвладали и ухватили цара Лазара, његове кнежеве и војводе, властелу и целу војску његову" (Игнатиј Смоленский, 1887) . Из овог сазнања убедљиво следи да су и пре пет-шест векова Руси схватили неодвојивост своје историје од историје браће Срба и осмишљавали посебан значај Косовске битке у оквирима светске историје и културе.

Косовски бој и судбина српског кнеза Лазара, његове војске и народа забележена је у руским епским песмама најстаријег доба (Нечаев, 2008: 89). На пример, гуслари - приповедачи опевали су херојски подвиг Милоша, који се замишља у лику младог витеза:

*Пусть Господь спасет весь род юнака!
Жив он будет в памяти у сербов,
Жив он будет в песнях и сказаньях,
Сколько жить и Косову и людям!*

Осим тога у проширеној верзији "Хождения" садржи се посебна прича "Повесть об Амурате и битве на Косовом поле"!, која је унесена у "Никоновски летопис" (крај XV века) наводи се да

"... најмлађи син Орканов звани Амурат... се подиже на благочастивог кнеза српског Лазара, па тај... устремio се против вукова, како би спасао словесно стадо, које му је Христос дао да чува или сам за њих душу предавши умро. И збио се сукоб између две војске на месту званом Косово, и беше неко веома благородан и веран великом кнезу Лазару, звани Милош, и опадаху га завидљивци да му не служи право. Па он нашавши згодно време брзо је појурио према агарјанском начелнику Амурату, правећи се пребеглица од великог кнеза Лазара. И кад је био близу тог надменог начелника Агарјанског Амурата насрнуо је и зарио мач свој у срце му и показао да је мртав. Овдје и сам од њих паде предивни слуга његов и због тога надвлађују они који су били са Лазаром, па касније син тога цара Амурата Бајазит надјачава опет и у тој бици одолева. Ова је битка била 6897. године, месеца јунија, 15 дан. А кнез велики Лазар је мученичку смрт примио и види се сада као жив у великој монашкој обитељи званој Раваница, коју сам сазда" (*Никоновская летопись*: крај XV века).

У руском летописном своду XVI века први пут концизно и интегрисано испричана је повест о Косовском боју. Овде налазимо епизоде о оптужби Лазаревог верног слуге Милоша Обилића, о почетку боја, о Муратовом убиству и Милошевој смрти, о проглашењу Бајазита за турског цара, о заробљавању и погубљењу кнеза Лазара. Рукопис датиран из средине XVI века, у време када је руски цар Иван IV Грозни настојао да се прикаже као наследник свих ранијих руских владара, истичући не само руске већ и своје стране претке, међу којима је и кнез Лазар добио веома важно место (Љубинковић, 1999: 123). Тако се култ кнеза Лазара ширио у Русији тог времена.

О боју на Косовом пољу руски интелектуалци могли су да добију поуздану информацију у XIX и XX веку, када је руска митолошка школа досегла врхунски учинак и успон. Русија од времена Петра I Великог посматрала је православно балканско становништво као своје активне савезнике у борби против агресивних мухамеданаца и глобалне исламизације Балкана. Прва опсервирана сазнања о бици на Косовом пољу руски читаоци су добили из књиге Дубровчанина Дон Мавра Орбинија: *Il Regno degli Slavi*, 1601 (Орбини 1722: 78). Књигу под покровитељством Петра Великог превео је Сава Владисављевић Рагузински. У руској историографији посебно еманира књига "Скифска историја" Андреја Ивановића Лизлова. Књига је написана 1692. године и прва је руска историја у којој је Косовски бој описан прецизније од претходних издања. (Лизлов, 1692) У Петрограду 1741. године појавила се књига "Турска монархија" аутора Пола Рико са модификованом грађом: име јунака Милоша Обилића није било исто као код Дон Мавра Орбина – Милези Корбели, што би значило Милош Кобила, Кобилић (Рико, 1741). Професор Август Шлецер је 1767. године издао је стари Руски љетопис (*Русская летопись*, 1767), где се руски читаоци упознали са реинтерпретираном фактографском основом мита о Косовској бици. У Руском љетопису Милош се помиње по имену: "бјеше неко врло благородан и вјеран великом кнезу Лазару, по имену Милош" (Шлецер, 1767).

Познати руски историограф С. Чиркович истражујући значајно дело цара Душана - "Душанов законик" историјском осврту "Србија. Средние века" бележи: "У IV веку дан нагле смрти српског цара Душана отворио је врата за турску рају и у хришћанску Европу преко Балкана насрнуо је ислам. Настало је време апсолутне обесправљености православног народа и апсолутне надређености мухамеданаца. На Косову пољу 1389. године српска војска на челу са кнезом Лазарем претрпела је пораз са стране султана Мурата. Дан Косовске битке био је не само последњи херојски покушај зауставити навалу муслимана, али и губитак последње линије одбране. Србија је постала вазал Османлијске империје" (Чиркович; 1996: 160).

Поред бројних руских извора који говоре о подвигу српских витезова на Косову Пољу 1389. године, постоје и страни. Казивање о Косовској бици

резимира књига са елементима романтизма у излагању и пореклом из француске "Анегдоте или знаменита дјелатност отоманског двора написана од чланова Париске академије" (Lawrence, Meriage, 1977), преведена у Петрограду, 1787. године. Опозициона казивања о смрти Мурата се откривају и у књизи Волфганга Дрехслера "Турски и сараценски летопис" (*Турецкои и Сарацинскои летописец Волфганга Дрехслера*, 1788), а сумњу у истинитост порекла косовског јунака Милоша унео је у књизи "Турска историја" француски опат Винсент Мињо (Мињо, 1790). Своју верзију Косовске битке приказао је и шведски дипломата Muradza d'Osona у књизи "Потпуна слика Отоманске империје" (*Полнаја картина Отоманскија империје в двух частях, труди господина d'Osona*, 1795). Први извештаји о бици на Косовом пољу не говоре ништа о било каквој издаји на српској страни. Најстарији запис у коме се говори о свађи између Лазаревих кћери и зетова, као и о издаји Вука Бранковића нађен је у Немачкој тек 20-х година XX века. Забележио је њега пушкар Јерг, Немац пореклом, који је био у служби Херцега Стјепана 1462. године. Јерг је писао о завади између Милоша и Вука пред бој и како су говорили: "Сутра ће се видети ко је бољи" (Стојковић, 1903).

Руси су на пољу Куликовом нанели толико разорни ударац ординској војсци, да су се о њему сачувале кратке белешке у немачким хроникама краја XIV- почетка XV века са непознатим аутором "Торуњских анала"; Детмара Љубекског (Пашуто, 2000: 45) (крај XIV века); Јохана фон Позилге (Бегунов, 1996: 508) (крај XIV — почетак XV века), а такође у историјском раду "Вандалија» Алберта Кранца (Меркулов, 2005: 127) (средина XV века). Експлицитна сазнања о победи проналазимо и у хроникама персијског и арапског историчара — Назим-ад-дин Шамија (Тизенгаузен, 1921: 109) и Ибн Халдуна (Тизенгаузен, 1894: 389).

Српске епске песме преводе најпознатији песници света – А. Пушкин, И. Гете, који је циклус српских епских песама о Косову упоредио са Илијадом, и А. Мицкевић, који је написао књижевно-историјско дело о српској народној поезији (Мицкјевић, 1955). Косовски епски циклус песама и "Лазарица", марљиво скупљен В. С. Караџићем, регуларно се издаје у руском "Вестнике Европы" (Вестник Европы.).

Куликовска битка и бој на Косову су "најзвучнији" догађаји руске односно српске историје је и њена "бела" мрља. Ови догађаји су у одређеним периодима изазивали различите и веома оштре дискусије, које су се након извесног времена смиривале да би сам стагнирани проблем остајао по страни. Дакле, на тлу руске и српске историјске и литерарне истраживачке праксе постоје низ опозиционих мишљења по поводу времена стварања наведених литерарних извора, а такође о истинитости присутних у њима података. Наравно, сви наведени извори не можемо сматрати документарним историографским сведочанством – то су пре свега литерарне форме

духовно – уметничког осмишљавања историјског догађаја, али њихова фактографичност је несумљива.

*Кључну карикатуру српског епа – споменик Косовској бици 1389. године војници УНХСР-а даноноћно чувају од албанског гнева и насиља.
(Фото: Visar Kryeziu / АП)*

Литература

- Бегунов, Ју. (1966): *Об исторической основе Сказания о Мамаевом побоище, В: "Слово о полку Игореве" и памятники Куликовского цикла*, Москва.
- Брокгауз, Ф., Ефрон, И. (1890-1907): *Енциклопедија Брокгауза и Ефрона*, Петербург.
- Карацић, В. (1875): *Комади од различнијех Косовскијех пјесама*, III, ст. № 50
- Карацић, В. (1987): *Српске народне песме*, Просвета-Нолит, Београд.
- Љубинковић, Н. (2000): *Косовска легенда у руском летописном своду из времена цара Ивана IV Грозног, /Зборник:/ Студије и грађа за историју и књижевности, књига прва, Београд.*
- Милојевић, М. (1998 (репринт 1872)): *Путотис дела Праве (Старе) Србије*. Св. 2, Београд: "Никола Пашић".
- Гильфердинг, А. (1871): *Онежские былины, записанные А. Ф. Гильфердингом летом 1871*, Сб. Москва - Ленинград, т. 1.
- Орбини, М. (1722): *Књига историграфија початија имена, слави и расииренија народа славјанског*, СПб.

Палаузов, С. (1845): *Исторический очерк истории Сербского государства до конца XV столетия*, Москва.

Пашуто, В. (2000): Т., *Возрождение Великороссии и судьбы восточных славян*, В: Пашуто В. Т., Флоря, Б., Хорошкевич, А. (2005): *Древнерусское наследие и исторические судьбы восточного славянства*. Москва, Наука.

Полнаја картина Отоманскија империје в двух частјах, труды господина d'Osona, (1795): СПб.

Смоленский, И. (1887): *Хождение (Паломничество в Иерусалим)*, СВ., Арсеньев, ред., ППС, 12, Москва.

Грковић, М. (1993): *Средњовековни српски списи о Косову*, У: *Списи о Косову*, Просвета и Српска књижевна задруга, Београд.

Сарап, Б. (1960): *Руске народне пјесме*, Сарајево.

Мр Раиса Цветкович

Факултет начальных классов в Призрене – Лепосавич

ДВА СВЯТЫХ ПОЛЯ

Резюме: *Сопоставив эти произведения, мы пришли к следующим выводам: Несмотря на различную жанровую и этническую принадлежность, сравниваемые произведения обладают рядом практически идентичных элементов: схожая композиционная организация, повторяющиеся мотивы (две вести, дань, предательство, поле после битвы), осознание сражения как борьбы за христианство. И, наконец, самое важное сходство: подвиг единого народа на бранном поле, как центральная тема "Летописной повести..." и сербского эпоса. Выявленные моменты говорят о несомненном сходстве мировоззрения и восприятия действительности славянскими народами, которые, несмотря на географическое положение, сумели сохранить духовную близость. Это славянское начало в сочетании с укоренившимся православием, что в полной мере выразилось в литературных и устных памятниках обоих народов.*

Ключевые слова: сербский эпос, русская мифология, русские эпические песни, Куликово поле, бой на Косово.